

1-SHO'BA: TIL VA ADABIYOT – MILLIY G'URUR, MADANIY MEROS VA MILLIY QADRYATLAR POYDEVORI

NORMUROD NORQOBILOV ASARLARIDA INSON VA TABIAT TASVIRI

Yo'ldosh Solijonov,
*filologiya fanlari doktori, professor,
Farg'ona davlat universiteti*
Mo'minova Moxitabon Bahodir qizi,
*Farg'ona davlat universiteti,
1-kurs tayanch doktoranti
mominovamohitabon@gmail.com*

Annotatsiya

Ushbu maqolada Normurod Norqobilovning asarlarida inson va tabiat munosabatining badiiy talqini tahlil qilinadi. Yozuvchi "Tog' odami" qissasi orqali insonning tabiatga nisbatan ichki kechinmalari, ekologik ong darajasi va ma'naviy uyg'unlik holatlarini yoritadi. Adib asarlarida hayvon obrazlari insoniy fazilatlar bilan uyg'unlashtirilib, tabiat va inson birligi g'oyasi ilgari suriladi. Maqolada Jondosh obrazining tahlili orqali inson va tabiat o'rtasidagi murakkab munosabatlar badiiy, ruhiy va axloqiy jihatdan chuqur ochib beriladi.

Kalit so'zlar: tabiat tasviri, inson obrazi, ekologik ong, badiiylik, ramziy obrazlar, hayvon timsollari, ramz.

Аннотация

В статье рассматривается художественная интерпретация взаимоотношений человека и природы в произведениях Нормурода Норкубулова. Особое внимание уделено повестям «Человек гор» в которых через образ Джондоша раскрывается внутренний мир человека, его духовное единение с природой, а также экологическое сознание. Использование образов животных как символов человеческих качеств позволяет писателю акцентировать идею гармонии между человеком и окружающей средой. Работа анализирует философские и нравственные аспекты таких отношений.

Ключевые слова: образ природы, образ человека, экологическое сознание, художественность, символические образы, животные символы, символ.

Abstract

This article analyzes the literary depiction of the relationship between humans and nature in the works of Normurod Norqobilov. Special focus is given to the stories "Mountain Man" where the character Jondosh embodies ecological

consciousness and emotional harmony with nature. Through animal symbols reflecting human traits, the author promotes the idea of unity between man and environment. The paper explores the aesthetic, psychological, and moral layers of these interactions, highlighting Norqobilov's unique ecological narrative style.

Keywords: image of nature, image of man, ecological awareness, artistry, symbolic images, animal symbols, symbol.

Normurod Norqobilov 1953-yilda Qashqadaryo viloyatining Yakkabog' tumanidagi Qishliq qishlog'ida tavallud topadi. Yozuvchi bo'lmoq uchun hayotni o'rganmoq kerak, degan shiorga amal qilib, zavod va fabrikalarda slesar, temiryo'l depolarida vagon tuzatuvchisi, stantsiyalarda yuk tushiruvchi bo'lib ishlaydi va turli toifadagi kishilar bilan muloqotda bo'lib, ularning xarakter xususiyatlarini, dunyoqarashlarini o'rganadi.

Yozuvchi o'zining tarjimai holida tabiat va hayvonot dunyosi uni qanday o'ziga ohangrabodek tortgani haqida quyidagicha eslaydi:

“Tabiat hodisalari va fasllar almashuvidan o'zimcha ma'no qidiradigan bo'ldim. Uy burchagidagi javonda o'qigan kitoblarimning soni ortgani sayin nafaqat tafakkurimda, balki fe'limda ham o'zgarishlar sodir bo'la boshlagandi. Kitoblar ta'sirida qishloqqa sig'may qoldim. Dala-dashtu, qir-adirlarga intila boshladim. Qishloqdan narisi qir-adirlik, so'ng chek-chegarasiz tog'lar boshlanardi. Sukunat bag'riga cho'mib, istaganingcha xayol sur, xalal beruvchi biror kimsa yo'q, jonivorlar esa g'ij-g'ij edi. Bu paytda jonivorlarga ozor berishdan tiyilgandim. Chunki bu dunyoda barcha narsa tabiiy uyg'unlik asosiga qurilgani va tabiatga ozor beruvchi yolg'iz jon odam bolasi ekanligini favqulodda anglab etgandim. Oqibat, yovvoyi tabiat va jonivorlar do'stinga aylandi [1, 37].

Ilk hikoyasini 1982-yilda e'lon qilgan yozuvchi Normurod Norqobilovning bugungi o'zbek hikoyachiligida voqelikka munosabati va obraz yaratish, uslubi kompozitsion o'ziga xosligi nimada ko'rinadi? Avvalo, aytish kerak-ki, adib insonni tabiat bilan bir butunlikda tasvirlaydi. Inson va tabiat masalasi uning ijodiga xos asosiy belgi. Yozuvchi yaratgan hikoyalarining qahramonlari insondan tortib hayvonot va nabotot dunyosini ham qamrab oladi. [2, 536].

Normurod Norqobilov asarlaridagi roviy tabiat qonunlarini obdon o'zlashtirgan, hayvonot dunyosi bilan yaqindan tanishgan. Hayvonlarning xatti-harakatlari xuddi ekran tasvirlarida ko'ringanidek, o'quvchi ko'z o'ngida namoyon bo'ladi. Kitobxon ham tasvirga olingan jondorlar bilan birga o'ngirlarda, toshsupa labida, kavaklarda g'animlardan pana joylarda yurgandek bo'ladi. Tabiatning hech qayerda yozilmagan qahrli qonunlaridan xabar topadi, unga o'zi ham bo'ysungandek bo'ladi. Paxmoq, Yoldor, Qoravoylar bilan birga Egridara,

Toshloqsoy, Qoradara, Bujurqoya, Chuqurkamar, Murodqoya, Qo'ng'ir, Yalangqoya, Qing'ir tizmalari, Ichakdara, Ko'kbuloq qishlog'i, Qiziljar, Ilondara, Qizilbet, Oqsuv, Do'lanazor, Uchdara, Qoratepa, Bo'rijar, Qilso'qmoq kabi tabiatning o'zi sifatini keltirib qo'ygan tog' makonlarida kezinib, yashash uchun kurashib yurgandek bo'ladi. Yozuvchining tasvirlash uslubi, o'ziga xosligi shundaki, tog' so'qmoqlarini, qoyalar va irmoqlarni erinmay tasvirlaydi. U erda yurgan, hayot kechirayotgan jondorlarni ham hadik bilan, atrofida olazarak qarab yurishlari, hayot tarzi ijodkor nigohidan chetda qolmaydi [3,66].

Shuningdek, adib qissalarida inson tabiatidagi murakkablik bilan tabiat hodisalarini bir butunlikda ko'rsatadi hamda insonning ko'ngil mayli bilan ma'naviy olami, odamiylik va insoniy qismat, taqdir yuzma-yuz kelishi tasvirlangan [4, 228].

Ichki kechinmalar, tuyg'ular, hislar in'ikosi orqali inson qiyofasining to'la namoyon bo'lishi badiiylikning muhim mezon. Bu hol, o'z navbatida, istiqloq adabiyotining o'ziga xosligini belgilaydi. Normurod Norqobilovning "Qoyalar ham yig'laydi", "Tog' odami" qissalari buning yorqin misolidir [5, 208].

Normurod Norqobilov "Tog' odami" qissasida tog'ni o'ziga vatan tutgan Jondosh obrazi orqali butun hayvonot dunyosini tasvirlashga harakat qiladi. Asar voqealari tog' va uning atrofida ro'y beradi. Jondosh obrazi asarda tabiat va atrof-muhit himoyasiga otlangan obraz sifatida gavdalanadi. U asarda goh tabiat ramzi bo'lib gavdalansa, goh esa ana shu tabiatni borligicha saqlanishiga ko'ngilli yollangan tabiat qo'riqchisi sifatida paydo bo'ladi. Yozuvchi bu qissasida tabiat va insonlar o'rtasidagi munosabatlarni yirik planlarda ko'rsatishga va ekologiya bilan bog'liq muammolarni kengroq yoritishga harakat qiladi.

Qissada tobora o'z nafsini ortidan quvib tabiat ne'matlarini isrofgarchilik bilan sarflayotgan, hayvonot dunyosiga esa zarar etkazib undan qorin to'ydirish yoki moddiy manfaat yuzasidan foydalanayotgan insonlarga qarshi kurashayotgan Jondosh obrazini yaratadi. Bu obraz hayoti davomida juda ko'p aldangan, yaqinlariga bo'lgan ishonchni yo'qotgan obraz sifatida tasvirlanadi. Keyinchalik odamlardan bezadi va o'zi uchun tog'ni makon qilib shu erda yashay boshlaydi. Bu qiziqish o'z-o'zidan sodir bo'lmaydi.

"Dastlab so'qmoq bo'yida cho'zilib yotgan tog'terak yonidan bemalol o'tib ketadigan odam so'ng-so'ng, uning yiqilish sababi bilan qiziqsinadigan, keyin esa beixtiyor achinadigan odat chiqardi... Buloqboshi hududini o'zlashtira borgani sayin, archalar o'z-o'zidan unmasligini, tog'teraklarsiz soybo'yi g'arib tus olishini, belga uradigan o't-o'lanlar g'oyat nozik kelishini idrok eta bordi".

Jondoshning qo'rg'oni tasviri bizga tabiatdagi hayvonlar uchun yaratilgan qo'riqxonani yodga soladi. Bu qo'rg'onda uy hayvonlaridan tortib to yovvoyi

hayvonlarga qadar uchratish mumkin edi. Bu hayvonlarning boshqalardan farqi – ularning barchasi yaralangan yoki mayib bo'lgan jonivorlar edi. Ularning orasida bo'rining yo'qligi uni insonga bo'ysunmasligi, erkni xush ko'rishi bilan izohlanadi. Jondosh bu hayvonlarni barchasini davolab, yana qo'yib yuboradi. Ana shu holatda u mehribon tabiat timsolida namoyon bo'ladi. Jondosh –ona tabiat, u g'amxo'rlik qilayotgan hayvonlar esa turli qiyofa, turli xarakterga ega insonlar ramzidir. Jondosh mayib bo'lgan hayvonlar tuzalgach, bir narsani intiq kutadi: davolagan hayvonlari ketadimi yoki u bilan qoladimi? Aksar hayvonot olami vakillari tuzalganlaridan so'ng ortlariga qaramay ketishadi. Bu hayvonlar – tabiatdan o'z bilganlaricha yoki o'zlariga kerak paytda foydalanib, keyinchalik u haqida umuman g'amxo'rlik qilmaydigan insonlarning qissadagi tasvirlaridir. Qissada barcha hayvonlar qatorida uch hayvon alohida tasvirlanadi va ular uch toifadagi insonlar xarakterini ifodalash uchun xizmat qiladi.

Birinchisi Jondoshning iti – Bo'ynoq. Bilamizki, itlar sadoqat ramzi. Shu sababdan ham insonlar o'zlari bilan uni doimo hamroh sifatida birga olib yurishgan. Qissada Bo'ynoq tabiatga qayg'uradigan, o'zini tabiat farzandi hisoblagan, ma'suliyat tuyg'usi bo'lgan insonlarni gavdalanitirishga xizmat qiladi.

Jondoshning bu so'zlari orqali shu narsa oydinlashadiki, agar insonlar bir hayvon uchun achinish tuyg'usini his qilishsa, tabiat o'z bag'riga olgan barcha narsa uchun– xoh u jonli, xoh jonsiz bo'lsin –qayg'urishi aks etadi. Shuning uchun ham Jondosh o'ziga zarar etishini emas, aksincha qo'rg'on yakson etilishidan havotirda yuradi. Chunki, qo'rg'on ona tabiat ramzi edi, u yakson etilsa, hamma narsa o'z muvozanatini yo'qotar edi. Tabiatda hamma narsa o'simlikdan tortib hayvonot dunyosiga qadar bir-biriga bog'liqligi talaba yigit tomonidan aytilgan va Jondosh tomonidan takrorlangan quyidagi jumlada ham o'z tasdig'ini topadi.

“Uzoq yili qo'rg'onga bir ustudent bola keluvdi...Shu yigit aytdiki, dunyoda hamma narsa bir-biriga bog'liq ekan. Agar biror narsa, masalan, jondor yo'qotilib yuborilsa, odamzod ham o'z-o'zidan yo'q bo'p ketarkan. Yana dediki, tovdagi mana bu archalar kesib yuborilsa, kasofati albatta odamlarga urarkan”[6,87].

Ikkinchisi – Oqtush ismli kiyik bolasi. Uni Jondosh onasidan etim qolganida topib oladi va qo'y suti bilan katta qiladi. U insonlardan qochmaydigan, hatto ularning qo'lidan oziqlanadigan bo'lib ulg'ayadi. Shuning uchun ham ovchilar uni otmoqchi bo'lishganda ham qochishni o'ylamaydi. Jondoshga yaqin bo'lgan kiyik Oqtush obrazida xuddi “Oq kema”dagi ona bug'u va insonlar o'rtasidagi kabi yaqinlikni sezishimiz mumkin. Dastlab, “Oq kema” da ham bug'u va insonlar yonma yon, tinch hayot kechiradilar. Keyinchalik, “Oq kema” qissasida bug'uning shoxlari uchun, “Tog' odami” qissasida esa uning go'shti uchun odamlar ularni

ovlashni boshlashadi. Oqtush –asarda har qanday sharoitga ko'nikadigan va hammaga ishonadigan insonlar obrazini ifodalashga xizmat qiladi.

Uchinchisi esa Chipor laqabli qoplon. Bu obraz sharoitga qarab ish tutadigan, vaziyatdan o'z manfaati yo'lida foydalanadigan insonlar obrazidir. Unga Chipor laqabi bejizga berilmagan, u tanasining rangiga o'xshab goh u, goh bu holatda o'zgaradi. Shu orqali o'zining o'zgaruvchan xarakterini namoyon qiladi.

Jondoshning tabiatni asrash yo'lidagi harakatlari ko'p qarshiliklarga uchraydi. U asarda shu sabab hayvonlarni otish yoki ulardan davo o'rnida foydalanmoqchi bo'lgan kishilar bilan konfliktda tasvirlanadi. Qissada Jondoshning asirga olingandagi holati bo'riining kuliklangan holatiga qiyoslanadi.

“Yigitning bu holati kuliklangan bo'rini eslatardi. Qachonki bo'rilar noiloj qolsagina mana shu sozda miq etmay yotadi. Hatto irillamoqni o'ziga ep ko'rmaydi. Ammo, indamay yotsa-da, ichida quyun yashaydi, bo'ron quturadi. Ichdagi bu tug'yon loqaydlashgan nigohda dam-badam aks etishini demasa, qolgan payt uni sezish qiyin, go'yo tosh. Biroq mana shu “tosh” ichidagi bo'ronda umid yashaydi, qutulmoqqa ilinj yashaydi...”[7, 132].

Yozuvchi bu tasvirlar orqali Jondoshning ruhiy holatini ochishda bo'ri obrazidan foydalanadi. Bizga ma'lumki, qadimda bo'ri totem hayvon bo'lgan va undagi qo'rqmaslik, dushmanga itoat etmaslik xususiyatlari sabab insonlar unga katta e'tiqod qo'yishgan. Uning qo'rqmaslik, dushmanga itoat etmaslik xususiyatlari asarda Jondosh obraziga ko'chadi va o'z erki uchun jarlikdan sakraydi. Uning baland tepalikdan sakrashiga undagan yana bir omil bu –osmonda parvoz qilayotgan burgut edi. Ayni shu kichik obraz asar bosh qahramonini harakatlarini tezlashishiga sabab bo'ladi. Burgut erk ramzi bo'lganligi uchun ham Jondosh undan kuch oladi, u kabi erkinlikni xohlaydi. Tabiat o'zining qo'riqchisini osonlikcha vafot etishiga yo'l qo'ymaydi.

Jondosh jarlikka uchgandan beri uni allaqanday qo'l tutgandek, g'ayrishuuriy bir kuch madad berayotgandek bo'ladi. Bu o'rinda jamodot, nabotot va insonning ahilligi, birligi Jondoshni o'limdan saqlab qoladi [8,135-138].

Uning erkka intilish ishtiyoqida qilgan harakatlarini biz yana E.S.Tompsonning “Yovvoyi yo'rg'a” asaridagi erkka intilib halok bo'lgan yovvoyi yo'rg'a misolida ham kuzatamiz. Biri joni omon qolib ozodlikka erishsa, ikkinchisi o'zini halok qilib bo'lsa-da erkka erishadi.

Asardagi quyidagi jumlar orqali butun insoniyatga tegishli xulosa anglashiladi va barchaning tabiat oldida javobgar ekanligi uqtiriladi.

“Yerning siynasini qanchalik tajovuzkorona toptamaylik, oxir-oqibat, halovatni uning pinjidagina topamiz”.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Norqobilov N. Adabiyot mangu yoniq qalb nuridir.// Yoshlik, –2010, –№4.
2. Xayrullayev A. Normurod Norqobilov hikoyalarida an'ana va individuallik.// Multidisciplinary Scientific Journal. Volume1|Issue 9| December, 2022.
3. Solijonov Y. Joziba sehri. // Yoshlik. –2009, – № 9.
4. Mashrabxonova M. Normurod Norqobilov qissalarida inson va tabiat munosabati // Tafakkur manzili. – 2022, – № 2.
5. Каримов Х. Истиклол даври адабиёти. – Тошкент : Янги нашр, 2010.
6. Норқобилов Н. Овул оралаган бўри. – Тошкент : Шарқ , 2005.
7. Норқобилов Н. Овул оралаган бўри. – Тошкент : Шарқ , 2005.
8. Расулов А., Бадийлик безавол янгилик. – Тошкент : Шарқ , 2007.

SHAXS MA'NAVIYATINING SHAKLLANISHIDA ADABIY MANBALARNING O'RNI

*Boqijon To'xliyev ,
filologiya fanlari doktori, professor*

Annotatsiya

Maqolada inson ma'naviyatini shakllantirishda badiiy adabiyotning o'rni va ahamiyati muammolariga e'tibor qaratilgan. Bunda asosiy urg'u badiiy adabiyotning shakli va mazmuni, ularning jamiyat ijtimoiy-ma'naviy hayotiga ko'rsatishi mumkin bo'lgan ta'siri muammolariga qaratilgan. Misollar sifatida adabiyot nazariyasi, adabiyot tarixi va folklor materiallari tanlab olingan.

Inson ma'naviyatini shakllantirishda mumtoz adiblarning fikr-mulohazalariga, ayniqsa, ularning yuksak badiiyat libosidagi kashfiyotlariga tayanishning afzalliklari, ularning ta'lim va tarbiya jarayonidagi o'rni va ahamiyati borasida mulohazalar bildirilgan.

Tayanch so'zlar: shaxs, ma'naviyat, Alisher Navoiy, Yusuf Xos Hojib, adabiy manba, ta'lim, tarbiya.

Badiiy adabiyot – inson ma'naviyatini shakllantirishdagi eng qadimiy va tayanch omillardan biridir. Bu haqiqat insoniyatning o'zi tomonidan qadimiyatning ko'z ilg'amas sarhadlari bag'ridayoq anglab etilgan. Shuning uchun ham ayni mana shu mavzuning o'zidayoq ko'plab hikmatli so'zlar, maqollar, afsona va rivoyatlar, boshqa janrlardagi turli asarlar yaratilgan.